

УДК 811.161.2'282.2(477.87):81'373.4
DOI 10.35433/philology.1(106).2026.196-205

НАЗВИ ССАВЦІВ У СИСТЕМІ ЗООЛОГІЧНОЇ ЛЕКСИКИ УКРАЇНСЬКИХ ГОВІРОК ЗАКАРПАТТЯ

І. В. Сабадош*, О. В. Харьківська**

У статті розглянуто зоологічну лексику в українських говірках Закарпаття на матеріалі назв ссавців у семантичному, етимологічному та дериваційному аспектах. Актуальність дослідження зумовлена тим, що, попри наявність значної кількості праць з діалектології, зоологічна лексика українських говірок Закарпаття досі не була об'єктом окремого системного аналізу. Вивчення зоологічної лексики дає змогу простежити особливості номінації тварин у закарпатському мовному просторі, поглибити уявлення про лексичний склад говірок та сприяти збереженню й науковому осмисленню діалектної мовної спадщини регіону. Водночас складність такого дослідження полягає в необхідності міждисциплінарного підходу, зокрема залучення праць з біології, зоології та енциклопедичних джерел для точної ідентифікації реалій, відображених у діалектних назвах тварин. Джерельну базу становлять власні записи, зроблені в польових умовах, діалектні словники та атласи.

Основну увагу зосереджено на групі назв ссавців як одній із найрепрезентативніших у діалектному мовленні, оскільки вона охоплює номінації свійських і диких тварин, пов'язаних із традиційним господарюванням, повсякденним побутом і світоглядними уявленнями носіїв говірок. Формування цих назв відбувалося в умовах тривалого й безпосереднього контакту людини з довкіллям, що зумовило семантичну розгалуженість, варіантність та різноманіття мотиваційних ознак у народній номінації.

Проведений аналіз засвідчує, що зоологічна лексика закарпатських говірок є складною системою, у якій поєднуються праслов'янська спадщина, іномовні запозичення та внутрішні словотвірні ресурси української мови. Назви ссавців демонструють активні процеси словотворення, семантичної диференціації й ареального варіювання, що робить їх цінним матеріалом для дослідження з діалектології, історії української мови та етнолінгвістики.

Отримані результати підтверджують потребу подальшого системного вивчення зоологічної лексики в говірках Закарпаття з урахуванням етимологічних, словотвірних і

* доктор філологічних наук,
професор кафедри української мови
(ДВНЗ "Ужгородський національний університет"),
ivan.sabadosh@uzhnu.edu.ua
ORCID: 0000-0003-2992-8294

** кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
(ДВНЗ "Ужгородський національний університет"),
olesya.kharkivska@uzhnu.edu.ua
ORCID: 0000-0002-8145-8069

семантичних параметрів та її ширшого введення до наукового обігу як важливого складника мовної й культурної спадщини регіону.

Ключові слова: закарпатські говірки, зоологічна лексика, назви ссавців, семантика, етимологія, деривація.

NAMES OF MAMMALS IN THE SYSTEM OF ZOOLOGICAL LEXICON OF UKRAINIAN DIALECTS OF TRANSCARPATHIA

Sabadosh I. V., Kharkivska O. V.

The article examines zoological vocabulary in Ukrainian dialects of Transcarpathia based on the names of mammals in semantic, etymological, and derivational aspects. The relevance of the study is due to the fact that, despite the existence of a significant number of works on dialectology, the zoological vocabulary of Ukrainian dialects of Transcarpathia has not yet been the subject of a separate systematic analysis. The study of zoological vocabulary makes it possible to trace the peculiarities of animal naming in the Transcarpathian linguistic space, deepen the understanding of the lexical composition of dialects, and contribute to the preservation and scientific understanding of the dialectal linguistic heritage of the region. At the same time, the complexity of such research lies in the need for an interdisciplinary approach, in particular, the use of works on biology, zoology, and encyclopedic sources for the accurate identification of the realities reflected in dialectal names of animals. The source base consists of our own field notes, dialectal dictionaries, and atlases.

The main focus is on a group of names of mammals as one of the most representative in dialectal speech, since it covers the names of domestic and wild animals associated with traditional farming, everyday life, and the worldview of dialect speakers. These names were formed in conditions of prolonged and direct contact between humans and the environment, which led to semantic branching, variability, and diversity of motivational features in folk naming.

The analysis shows that the zoological vocabulary of Transcarpathian dialects is a complex system that combines Proto-Slavic heritage, foreign borrowings, and internal word-formation resources of the Ukrainian language. The names of mammals demonstrate active processes of word formation, semantic differentiation, and areal variation, which makes them valuable material for research in dialectology, the history of the Ukrainian language, and ethnolinguistics.

The results confirm the need for further systematic study of zoological vocabulary in the dialects of Transcarpathia, taking into account etymological, word-formation, and semantic parameters, and its wider introduction into scientific circulation as an important component of the linguistic and cultural heritage of the region.

Keywords: Transcarpathian dialects, zoological vocabulary, names of mammals, semantics, etymology, derivation.

Постановка наукової проблеми.

Розвиток кожної мови органічно пов'язаний з історичним поступом народу – її творця й основного носія. На всіх етапах свого функціонування мова як засіб спілкування виступала загальнонародним, об'єднувальним і нормативним чинником суспільного життя. Водночас у процесі історичного розвитку поряд із загальнонародною мовою – мовою народності чи нації – формувалися локальні мовні різновиди: місцеві говори та діалекти, які не існували ізольовано, а перебували в постійному й

динамічному взаємозв'язку із загальнонародною мовою.

Серед українських говорів особливе місце посідають закарпатські говірки, які належать до архаїчних говірок української мови й зберігають значну кількість архаїчних рис, цінних для фундаментальних досліджень з україністики та слов'янського мовознавства загалом. Попри очевидну наукову значущість, діалектна лексика цих говірок і досі залишається недостатньо вивченою, значною мірою не зібраною та не введеною до наукового обігу [6: 3–4].

Важливе місце в системі діалектної лексики посідає зоологічна лексика, зокрема назви тварин, які відображають не лише мовні, а й культурно-історичні, етнографічні та господарські особливості життя носіїв говірок. Назви тварин формуються під впливом довкілля, традиційного способу господарювання, народних уявлень і вірувань, що зумовлює їхню високу інформативність для дослідження мовної картини світу мешканців Закарпаття.

Попри наявність значної кількості праць з діалектології, зоологічна лексика українських говірок Закарпаття досі не була об'єктом окремого системного аналізу, що зумовлює актуальність пропонованої розвідки. Вивчення зоологічної лексики дає змогу простежити особливості номінації тварин у закарпатському мовному просторі, поглибити уявлення про лексичний склад говірок та сприяти збереженню й науковому осмисленню діалектної мовної спадщини регіону. Водночас складність такого дослідження полягає в необхідності міждисциплінарного підходу, зокрема залучення праць з біології, зоології та енциклопедичних джерел для точної ідентифікації реалій, відображених у діалектних назвах тварин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення зоологічної лексики (зоолексем, орнітонімів, іхтіонімів тощо) в українській мовознавчій традиції розвивалося в кількох взаємопов'язаних напрямках: лексикографічному, діалектологічному та історико-лінгвістичному. Перший – лексикографічний – пов'язаний із фіксацією народних назв тварин у словникових зібраннях: ранні спроби систематизації народних зоологічних назв у Галичині здійснив І. Верхратський у серії випусків, де матеріал згруповано в синонімічні ряди з урахуванням поширення в говорах. Також тут представлені ботанічні назви та матеріали усної народної творчості, що репрезентують зоологічну лексику [1].

У другій половині ХХ ст. окреслюється власне діалектологічна перспектива: увага дослідників зміщується до варіантності номінацій у межах територіальних ареалів та до опису окремих мікросистем назв (наприклад, назв окремих видів птахів чи тварин) у різних говіркових масивах. У цьому контексті показовими є праці, які зосереджуються на конкретних номенах/групах і демонструють, що зоологічна лексика в діалектах є особливо чутливою до ареального варіювання, семантичної диференціації та ономазіологічної мотивації. Такі дослідження представлені працями Г. Тарасенко, І. Ліпкевича, Р. Міняйла (рибальська лексика), В. Куриленко, М. Сюська, Н. Дейниченко, О. Карабути (зоологічна лексика), В. Бойко, О. Верховод, Г. Богуцька, Я. Литвиненко (орнітологічна лексика) І. Філак, Л. Шуст (ентомологічна лексика), Г. Гецько (мисливська лексика). Загальні питання формування зоологічної лексики описані в працях В. Куриленко, Р. Пригари, О. Харківської та інших.

Для сучасного етапу характерне також розширення джерельної бази: зоологічні назви активно аналізують не лише в живому діалектному мовленні, а й у писемних пам'ятках, що дає змогу простежити історичну глибину зоономенів та шляхи їхнього семантичного й формального розвитку. Показовою в цьому сенсі є праця Б. Тимочко [7], де матеріал назв тварин опрацьовано на основі корпусу документів XIV–XV ст., із семантичними й етимологічними спостереженнями. О. Харківська зробила спробу комплексного аналізу зоологічної лексики в діловій писемності XVII–XVIII ст., а саме в праці Ласло Деже як репрезентативному джерелі з історії ділової мови Карпатського регіону [8].

Отже, в українському мовознавстві зоологічна лексика послідовно опрацьовувалася в лексикографічному, діалектологічному

та історико-лінгвістичному напрямку, що дало змогу накопичити значний емпіричний матеріал і виокремити основні закономірності номінації тварин. Водночас відсутність цілісного системного аналізу зоологічної лексики українських говірок Закарпаття з урахуванням семантичних, структурних і ареальних параметрів зумовлює потребу спеціального дослідження, до якого й звертається основна частина нашої роботи.

Мета дослідження полягає в комплексному аналізі зоологічної лексики українських говірок Закарпаття, зокрема назв тварин, з'ясуванні їхніх лексико-семантичних особливостей, структурної організації та територіального поширення. Реалізація поставленої мети передбачає збирання та систематизацію зоологічної лексики українських говірок Закарпаття на основі діалектних матеріалів, лексикографічних джерел і польових записів, аналіз лексико-семантичних особливостей назв тварин, а також дослідження структурної організації зоолексем, зокрема їхньої словотвірної варіантності та мотиваційних ознак.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У пропонованій розвідці детальнішу увагу зосереджуємо на характеристиці групи назв ссавців, яка є однією з найчисельніших у тваринному світі й, відповідно, репрезентована найбільшою кількістю номінацій у діалектному мовленні. До цієї групи в українських говірках належать лексеми, що позначають назви диких і свійських тварин, які відігравали вагому роль у традиційному господарюванні, повсякденному побуті та світоглядних уявленнях носіїв говірок. Назви ссавців формувалися в умовах безпосереднього й тривалого контакту людини з довкіллям, що зумовило їхню семантичну розгалуженість, варіантність і наявність численних мотиваційних ознак. Саме тому ця група зоолексем є особливою для

виявлення специфіки народної номінації та відображення взаємодії мовних і позамовних чинників у закарпатському діалектному просторі.

Джерельною базою слугували власні записи, зроблені в польових умовах, а також діалектні словники (Сабадош І. В. Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району. 2-е видання, змінене і доповнене. Ужгород, 2001. 598 с.; Піпаш Ю., Галас Б. Матеріали до словника гуцульських говірок Косівська Поляна і Росішка Рахівського району Закарпатської області. Ужгород, 2005. 266 с.; Грицак М. Матеріали до словника українських говірок Закарпатської області. Вип. 1: А–Б. Київ: КММ, 2017. 380 с.), атласи (Дзензелівський Й. О. Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області України: в 3 ч. Ужгород, 1958–1993. Ч. I. 1958. Ч. II. 1960. Ч. III. 1993).

У межах тематичної підгрупи *свійські тварини* виокремлюємо такі назви:

– тварина, худоба: *марга, маржіна* (Ск), *бидліна, быдліна, битліна, бытліна* [Грицак: 184];

– баран, самець вівці (*Ovis*): *баран* (в усіх обстежених говірках; [Грицак: 118]), *бадзьоб* [Грицак: 95], *баськоб* [Грицак: 125]; пор. ще *аріда (оріда)* ‘старий баран-запліднювач’ [Грицак: 69], що з рум. *arid* т.с. [Грицак: 69], *бирун* ‘баран каракульської породи’ [Грицак: 197], *букулай* ‘баран чорної масті з білою плямою’ [Піпаш, Галас: 18]. Часто в українських говірках Закарпаття вживаються зменшено-пестливі назви на позначення *барана* – *баранець, баранчук, баранник, бараня, баранятко, баранчик* [Грицак: 118], *баранича, баранинча* [Грицак: 119], рідше – згрубілі (*баранище, бараніско*) [Грицак: 118]. Лексема *баран* походить від псл. *baranъ т.с. [ЕСУМ: I, 139];

– вівця, самка барана: *вуци’а* (Боб, Жук, Ів, Рк), *вуц’а* (Ск), частіше в множині *вци’и* (Ск), *дробліта* [Піпаш, Галас: 52], *б’аза, дит.* [Грицак: 98], *пестл. б’еця* [Грицак: 178]; пор. ще

баба 'стара вівця' [Грицак: 78], бабурда, бабурданя, бабурка 'брудна вівця' [Грицак: 86], багрета 'миршава, повільна вівця' [Грицак: 91], баранкоша 'вівця-самка, що має роги, як у барана' [Грицак: 119], бербеша 'стара вівця' [Грицак: 160], белиця, беличання, пестл. бинька 'вівця білої масті' [Грицак: 154], бацкалька 'вівця, яка б'є рогами' [Грицак: 130], безонка (безунка, безумка, безумка), зменш. безонча 'вівця, що має ягнят на першому році' [Грицак: 144], бір'ка, быр'ка 'вівця каракульської породи' (пор. угор. *birka* т.с.) [Грицак: 197; Піпаш, Галас: 13], мурза 'вівця з чорною мордою' [Піпаш, Галас: 106]. Назва *вуйц'а* походить від псл. *овьса [ЕСУМ: I, 389];

– бугай, бик-плідник (*Bovidae*): біка (Боб, Жук, Ів, Рк), походить від угор. *bika* т.с. [ССк: 31]; пор. ще псл. *букъ [ЕСУМ: I, 182], бык 'бик (але не бугай)' [ССк: 30];

– віл (*Bos taurus*): барна (барна) [Грицак: 123]. Лексема вживається на позначення вола коричневої масті, походить з угор. *barna* т.с. [Грицак: 123];

– велика парнокопитна свійська молочна тварина; самка бика: корова (в усіх обстежених говірках); пор. ще беголя (багол'а, бегойа) 'велика корова' [Грицак: 136], ардашана (ардашана, ардаш'іна), ардашанка (ардашанка, ардаш'інка), зменш.-пестл. ардашаночка 'корова чорно-білої масті' [Грицак: 68], бабка 'стара корова' [Грицак: 81], бабштера [Грицак: 87], багроля 'стара велика корова, яка багато їсть, а молока дає мало' [Грицак: 92], бурнуца 'корова коричневої масті' [Грицак: 123], багряна, багр'іна, багрян'ка, багр'інка 'кличка корови специфічної масті' [Грицак: 92], балегуца 'забруднена корова' [Грицак: 104]. Походить від псл. *korva т.с. [ЕСУМ: III, 34];

– корова, що залишилася безплідною, ялівка: йалова (Боб, Жук, Ів, Рк), йаловета (Чн), йаловиц'а [ССк: 596]. Назва виникла в результаті субстантивациї прикметника, який

походить від псл. *alovъjъ 'яловий, безплідний' [ЕСУМ: VI, 544–545];

– річна телиця: йалуцка (Боб, Жук, Ів, Чн), б'галка (Рк), телиц'а (Ск, Кр);

– корова, що вперше отелилася: первістка (Боб), первіска, первісткын'а (Ск), пирвіска (Жук, Ів, Рк, Чн). У процесі творення лексем *первіска*, *пирвіска* відбулося спрощення *стк* > *ск*;

– теля, маля корови: тиел'а (в усіх обстежених говірках), бидля [Грицак: 185], быц'а, биц'и [Грицак: 204]. Лексема *тиел'а* походить від псл. *tele т.с. [ЕСУМ: V, 541];

– малий бичок: бычок (Ск, Зол, Кр), бабиця, бабиц'и [Грицак: 80];

– кнур, кабан-плідник: кнорос (Боб, Жук, Ів, Рк), конда (Чн), конда [ССк: 199]; пор. ще кондиско, кондишче, збільш. до конда [ССк: 199]; див. ще [ДЛАЗ: I, Карта № 88]. Назва *кнорос* походить від псл. *къторъ, утворене з давнішого *къторъ, що складалося з *къзпъ 'обрізаний' та *оръ 'ядро' [ЕСУМ: II, 474]. Лексема *конда*, *конда* походить від угор. *konda* 'стадо свиней' [ССк: 199];

– угодований кабан: кормнік (Боб), корнік (Жук, Ів, Рк, Чн), годуник [ДЛАЗ: III, Карта № 407], бакан [Грицак: 100]; пор. ще білун 'кличка кабана білої масті' [ССк: 31]. Слово *кормнік* утворене від *корм* < псл. *кѣтъ 'корм' [ЕСУМ: III, 27] за допомогою суфікса *-ник*. У лексемі *корнік* кореневий [м] спростився;

– свиня (загальна назва): свин'а (Ск), безрога [Грицак: 146], бурлеха [Піпаш, Галас: 19]; пор. ще білана 'свиня білої масті' (Ск), белан'а [Грицак: с. 152];

– свиноматка: порос'ачка (в усіх обстежених говірках), поросниц'а, матка, матиц'а [ДЛАЗ: III, Карта № 406], г'урла [Піпаш, Галас: 43]. Лексема *порос'ачка* утворене від *порос'а* < псл. *porse [ЕСУМ: IV, 526] за допомогою суфікса *-ачк-а*. Назва *поросниц'а* в говірках Закарпаття ймовірно має відад'єктивне походження – *поросна* 'вагітна (про свиню)';

– поросля, маля свині: порос'а (в усіх обстежених говірках), свин'а, свинча,

сві́н'атко (Ск), пац'а, па́ц'а [ДЛАЗ: III, Карта № 405]; пор. ще *вєприк* 'кабанчик' [Піпаш, Галас: 21]; *андрейча* (*андрійи^ча*) 'поросся, що народилося в грудні' [Грицак: 61];

– цап, самець кози: *цап* (в усіх обстежених говірках); пор. ще *збільш. цапіско, цапішче* [ССк: 569];

– коза, самиця цапа (*Capra hircus*): *коза́* (в усіх обстежених говірках); *бардяни́ця* 'велика коза' [Грицак: 122]; *бебе́ка* 'вівця, коза' [Піпаш, Галас: 11]; пор. ще *алача́на* (*алч'а́на, алачі́на*), *алача́нка* (*алач'и́нка, галача́нка*) 'масть кози' [Грицак: 54]. Лексема *коза́* походить від псл. *koza т.с. [ЕСУМ: II, 494];

– кінь (*Equus ferus caballus*): *кун'* (в усіх обстежених говірках), *чи́ўдар'* (Боб), *чи́ўдір'* (Ів, Рк); пор. ще *вір* 'молодий кінь; жеребець' [Піпаш, Галас: 25], *чи́вдір'* 'племінний кінь, жеребець' (Жук, Ск), *див. ще* [ДЛАЗ: I, Карта № 89]. Назва *чи́вдір'* походить від угор. *csödör* т.с. [ССк: 579–580].

– однорічне лоша: *ч'іку́й* (Чн), *ч'іку́й* (Ск), *чи́ку́йчик* (Боб, Чн), *ч'іку́йчик* (Жук), *ч'іку́йча* (Ів, Рк), *лоша́, же^чреч'бл'а́, гач'у́р* [ДЛАЗ: III, Карта № 408], *лош'и́к* [Піпаш, Галас: 95]. Лексема *ч'іку́й* походить від угор. *scikó* т.с. [ССк: 581];

– кобила: *кобы́ла* (в усіх обстежених говірках), *лош'и́ц'и* [Піпаш, Галас: 95]; пор. ще *кобы́лишче, кобы́лиско* 'кобила великих розмірів', *кобы́лка, кобы́ла* 'кобилка, зменш. до *кобы́ла*' [ССк: 195]. Лексема походить від псл. *kobyła т.с. [ЕСУМ: II, 477];

– кролик, заєць (*Sylvilagus*): *трус'ак, тры́с'ка* (в усіх обстежених говірках), *а́нгор* 'крізь ангорської породи' [Грицак: 60], *антори́ця*, жін. до *а́нгор* [Грицак: 60];

– кролиця, самиця кроля: *тры́с'ка* (в усіх обстежених говірках);

– кіт, самець кішки (*Felis*): *коц'ур, мац'ур* (в усіх обстежених говірках; *див. ще* [ДЛАЗ: I, Карта № 7]), *кут* (Ск, Кр), *ко́тик* (Ск), *бызі́р'* [Грицак: 186]. Лексема *коц'ур* ймовірно запозичена з польської мови (пор. пол. *kocur* т.с.), що походить від псл. *kotja 'кіт', яке похідне від *kotъ т.с. [ЕСУМ: III, 64];

– кішка, загальна назва; кішка сві́йська: *ма́чка* (в усіх обстежених говірках), *ку́тка* (Ск), *мы́цка, мы́ц'ка* [ДЛАЗ: I, Карта № 8], *ми́цька* [Піпаш, Галас: 102], *бы́з'ка* [Грицак: 186]. Лексема *ма́чка* походить від псл. *taščka т.с. [ЕСУМ: III, 422];

– кошеня, маля кішки: *ма́ча* (в усіх обстежених говірках), *кут'атко* (Ск);

– собака, загальна назва (*Canis lupus familiaris*): *пес* (в усіх обстежених говірках), *дала́х* [Піпаш, Галас: 45]; пор. ще *а́гар* 'порода собак', *змени. а́гарчка, а́гарч'а* [Грицак: 42], *банді́й* 'злий собака' [Грицак: 110]. Назва *пес* походить від псл. *ryсь т.с. [ЕСУМ: IV, 359];

– цуценя: *пс'а, пс'атко* (в усіх обстежених говірках).

Група *диких тварин* представлена такими лексемами: – звір, дика, звичайно хижа, тварина (*Theria*): *зві́рка* (в усіх обстежених говірках), *тали́ц'и* [Піпаш, Галас: 42]. Назва походить від псл. *zverь [ЕСУМ: II, 251], утворена за допомогою суфікса -*к-а*;

– білка, невеличкий лісовий гризун, що живе на деревах (*Sciurus vulgaris*): *бі́лка* (в усіх обстежених говірках), *ві́верка, виві́рка, ву́вертка, ўвертка, лавы́рка, левы́рка, ловы́рка, ѡавы́рка, цубы́рка, касты́рка, білі́ц'а, ласи́ц'а, ласи́чка, мовку́ш, мовку́ш, мовку́шка* [ДЛАЗ: II, Карта № 126], *ба́ров, баро́нка* [Грицак: 123];

– заєць, невеликий полохливий звірок, родини гризунів, із кучим хвостом, довгими задніми ногами й довгими вухами (*Lepus*): *за́йц'и*' (в усіх обстежених говірках), *за́йац', за́йец', за́йець, за́йайи^ц, за́йайец', за́йайи́ц'* [ДЛАЗ: III, Карта № 276], *н'у́лош* (Ів). Лексема *за́йц'и*' походить від псл. *zaєсь т.с. [ЕСУМ: II, 223]. Слово *н'у́лош* походить від угор. *njulos* т.с.;

– борсук, хижий лісовий хутровий звір родини куницевих (*Meles*): *бурсу́к* (в усіх обстежених говірках);

– видра, хижий ссавець родини куницевих з цінним хутром темно-бурого кольору (*Lutra lutra*): *вы́дра* (Боб, Жук, Рк, Чн, Ск, Кр), *вод'аньй пацк'ун* (Ів, Рс). Лексема *вы́дра*

походить від псл. *vydra т.с. [ЕСУМ: I, 371].

– тхір, темно-бурий хижий звір, який знищує домашніх птахів, мишей, щурів (*Putorius Cuiet*): *тхур'*, *тхїр* [ДЛАЗ: III, Карта № 277];

– вовк (*Canis lupus L.*): *вбїк* (в усіх обстежених говірках), *вбїци*, мн. (Ск), *флуд* [ДЛАЗ: I, Карта № 10]; пор. ще *вбїкїн* 'вовк-самець; вовкулака' (Ск). Лексема *вбїк* походить від псл. *vьlkъ т.с. [ЕСУМ: I, 411];

– ведмідь (загальна назва) (*Ursus arctos L.*): *медвід'* (в усіх обстежених говірках). Походить від псл. *medvěď т.с. [ЕСУМ: I, 344]; самка ведмедя: *медвєдиц'а* (в усіх обстежених говірках). Лексема *медвєдиц'а* утворена від *медвід'* за допомогою суфікса *-иц'-а*;

– лис (загальна назва); лисиця, самиця лиса (*Vulpes*): *лисиц'а*, *лишка* (в усіх обстежених говірках; див. ще [ДЛАЗ: I, Карта № 9]). Назва *лисиц'а* утворене від псл. *lisъ т.с. [ЕСУМ: III, 240] за допомогою суфікса *-иц'-а*;

– дикий кабан (*Sus scrofa attila Thom.*): *дикїн* (Ск), *дика св'їн'а* (Рк);

– велика жуйна тварина родини оленевих з гілчастими рогами й коротким хвостом (*Cervus*): *бл'їн'* (в усіх обстежених говірках). Походить від псл. *elenъ т.с. [ЕСУМ: IV, 180];

– великий хижий ссавець родини кошачих з гострим зором: *рыс'* (в усіх обстежених говірках). Походить від псл. *rysъ т.с. [ЕСУМ: V, 82];

– сарна звичайна, гірська коза з невеликими, загнутими на кінцях рогами (*Capreolus*): *діка коз'а* (Ів, Рк, Чн), *козїл'ка* (Жук), *сєрна* (Боб). Слово *козїл'ка* утворене від *коза* за допомогою суфікса *-ульк-а* або від *козїл'а* за допомогою суфікса *-к-а*. Лексема *сєрна* походить від псл. *sъrna т.с. [ЕСУМ: V, 220];

– кріт (*Talpa*): *бортїц'а* (Ск, Кр), *къртиц'а* (в усіх обстежених говірках; див. ще [ДЛАЗ: I, Карта № 13]), *пбл'бєка* (Боб, Рс), *к'иртїна* [Піпаш, Галас: 78]. Утворене від псл. *krьtь [ЕСУМ: III, 99] за допомогою суфікса *-иц'-а*;

– їжак (*Erinaceus*): *їжак* (Рк, Рс, Ів), *їїжак* (Ск, Кр), *їж'їк* [Піпаш, Галас: 72], *їарїч*, *їарьїч* [ДЛАЗ: I, Карта № 1], *арїч* [Грицак: 69]. Лексема *їжак*, *їїжак* походить від псл. *ježъ (<*ez-jь) т.с. [ЕСУМ: II, 323];

– кажан (*Microchiroptera*): *лет'ача* *мыш* (Ів), *лет'їча* *мыш* (Жук, Рк, Чн, Боб), *лилік* [ДЛАЗ: I, Карта № 12];

– щур, пацюк (*Arvicola*): *пацк'ан* (Боб, Рк), *пацкїн* (Жук, Ів, Рк, Ск), *паскїн* (Чн), *потк'ан* (Ск). Лексема *потк'ан* походить від угор. *patkány* т.с. [ССк: 376];

– миша (*Mus*): *мыш* (в усіх обстежених говірках), *мыша* (в усіх обстежених говірках), *мышатко*, зменш. до *мыша*;

– хом'як звичайний, польовий гризун, що живе в норах і завдає шкоди зерновим культурам (*Cricetus cricetus L.*): *хомн'ак* (Вл, Чн, Рс, Рк, Ів);

– мавпа (*Cercopithecus*): *мбїма*, *мбл'ма* [ССк: 243], *мбл'фа* [ДЛАЗ: III, Карта № 278; Піпаш, Галас: 98]; пор. ще *мбїмїн*, *чол.* до *мбїма* [ССк: 243], *маїпїн*, те саме, що й *мбїмїн* [ССк: 221].

Висновки й перспективи дослідження. Проведений аналіз зоологічної лексики українських говірок Закарпаття, зокрема назв ссавців, засвідчує високий ступінь історичної глибини, структурної різноманітності та мотиваційної прозорості цієї лексичної підсистеми. Назви ссавців відображають багатомовну взаємодію мовних, культурно-історичних і позамовних чинників, що формувалися в умовах тривалого контакту людини з довкіллям та іншими етномовними спільнотами.

Переважаюча частина проаналізованих назв має праслов'янське походження, що свідчить про їхню давність і спадкоємність у системі української мови. До цієї групи належать як загальнослов'янські, так і локально збережені архаїчні лексеми, зокрема: *бар'ан* (< псл. *baranъ), *кор'ова* (< псл. *korva), *тиел'а* (< псл. *tele), *медвід'* (< псл. *medvěď), *бл'їн'* (< псл. *elenъ),

рыс' (< псл. *ryсь), **кобыла** (< псл. *kobyła), **коза́** (< псл. *koza), **пес** (< псл. *pьсь), **іжак** / **йіжак** (< псл. *jeзь).

Іншу групу лексики становлять запозичення, передусім з угорської мови, що є закономірним для прикордонного мовного ареалу Закарпаття. Угорські етимони чітко простежуються в таких назвах, як **біка** (< угор. bika), **кóнда** / **конда́** (< угор. konda), **чівдир'** (< угор. csödör), **ч'ікуй** (< угор. scikó), **поткán** (< угор. patkány), **н'улош** (< угор. njulos). Ці лексеми не лише засвідчують міжмовні контакти, а й активно інтегрувалися в українську словотвірну систему.

Окремі назви, як-от **коцур**, імовірно, мають західнослов'янське (польське) посередництво (пор. пол. kocur), що додатково підкреслює поліетнічний характер формування зоологічної лексики регіону. Поряд із цим у говірках Закарпаття зафіксовано лексеми румунського походження, що зумовлено тривалими контактами місцевого населення з відповідною етномовною спільнотою. Зокрема, **аріда** (**оріда**) 'старий баран-запліднювач' засвідчує румунське джерело запозичення (пор. рум. arid 'старий, виснажений'). Лексеми різного походження підтверджують багатоаспектну й контактну зумовлену природу номінації тварин у закарпатських говірках.

Фактичний матеріал дає змогу стверджувати про активне функціонування кількох продуктивних словотвірних моделей. Найпоширенішим є суфіксальний спосіб творення, який використовується як для називання статі, віку, так і для експресивної характеристики тварин. Зокрема, суфікси **-к-а**, **-иц'-а**, **-ник**, **-ачк-а**, **-ишч-е**, **-иск-о** реалізуються в лексемах **звірка**, **медведиця**, **лисиця**, **пóрòс'áчка**, **кормник**, **кобылиско**, **цапишче**. Суфіксація часто супроводжується семантичною конкретизацією або зменшено-пестливим значенням. Характерною

рисою є також відад'єктивне творення шляхом субстантивациї, зокрема в назвах, що позначають фізіологічний стан тварини: **йáлова**, **йáловéга**, **поросніц'а**, які походять від прикметників *яловий*, *поросна*.

У говірках Закарпаття й нині функціонують давні іменники на приголосний із суфіксальним компонентом **-ат-**, у яких під час відмінювання цей формант не зникає. До таких належать діалектні форми **пс'а**, **лошá**, **мыша**, **пўйча**, що співвідносяться з давніми назвами молодих істот і репрезентують архаїчний словотвірний тип. Їхня наявність підтверджує той факт, що давні морфологічні моделі не були повністю витіснені пізнішими. Паралельно з цими формами активно вживаються утворення з деминутивним суфіксом **-тк-о** – **пс'áтко**, **лошáтко**, **мышáтко**, **пўйчатко**, які є пізнішим словотвірним нашаруванням. Саме такі одиниці демонструють тенденцію до морфологічного ускладнення та експресивності, що було характерно для розвитку діалектного мовлення наприкінці XV – початку XVI ст. Співіснування обох типів у межах одних і тих самих говірок свідчить про неперервність словотвірної традиції та поступовий, а не різкий характер мовних змін.

Засвідчено й варіантність, що виникає внаслідок фонетичних змін або спрощення приголосних, як-от **кормник** → **корнік**, **пéрвістка** → **пéрвіска** / **пўрвіска**, що відображає живі процеси адаптації лексем у говірковому мовленні.

Назви ссавців у закарпатських говірках характеризуються високою ономасіологічною мотивованістю. Мотиваційною базою виступають: зовнішні ознаки (напр., **білун**, **б'ілана**, *алачана* (*алч'ана*, *алачіна*), *ардашана* (*ардашана*, *ардаш'іна*) – за мастю); функційне призначення (**кормнік**, **біка**); біологічні характеристики (**йáлука**, **пéрвістка**, **ч'ікуй**); поведінкові або міфологізовані уявлення (**вóйкун**).

Особливо показовим є багатство синонімічних рядів у межах однієї номінації (напр., назви білки: **білка, віверка, в'ювертка, ловыр'ка, м'бвуши** та ін.), що свідчить про ареальне варіювання та інтенсивну номінативну діяльність носіїв говірок.

Отже, зоологічна лексика українських говірок Закарпаття є складною системою, у якій органічно поєднуються праслов'янська спадщина, іншомовні запозичення та внутрішні словотвірні ресурси. Назви ссавців демонструють активні процеси словотворення, семантичної

диференціації та ареальної варіантності, що робить їх цінним матеріалом для дослідження історії української мови, діалектології та етнолінгвістики.

Отримані результати підтверджують необхідність подальшого системного вивчення зоологічної лексики Закарпаття з урахуванням етимологічних, словотвірних і семантичних параметрів та її введення до ширшого наукового обігу як важливого складника мовної й культурної спадщини регіону.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТИВ

Боб – Бобовище Мукачівського р-ну, Вл – Велятино Хустського району, Жук – Жуково Мукачівського р-ну, Зол – Золотарево Хустського району, Ів – Іванівці Мукачівського р-ну, Кр – Крайниково Хустського р-ну, Рк – Ракошино Мукачівського р-ну, Рс – Руське Мукачівського р-ну, Ск – Сокирниця Хустського р-ну, Чн – Чинадієво Мукачівського р-ну.

СПИСОК ВИКРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Верхратський І. Г. Початки до уложення номенклатури и терминологии природописной, народнѣи. Львів, 1864–1879. Т. 1–6.
2. Грицак – Грицак М. Матеріали до словника українських говірок Закарпатської області. Вип. 1: А–Б. Київ: КММ, 2017. 380 с.
3. ДЛАЗ – Дзензелівський Й.О. Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області України: в 3 ч. Ужгород, 1958–1993. Ч. I. 1958. Ч. II. 1960. Ч. III. 1993.
4. ЕТСУ – Етимологічний словник української мови: У 7 т. Київ, 1982–2012.
5. Піпаш, Галас – Піпаш Ю., Галас Б. Матеріали до словника гуцульських говірок Косівська Поляна і Росішка Рахівського району Закарпатської області. Ужгород, 2005. 266 с.
6. ССк – Сабадош І.В. Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району. 2-е видання, змінене і доповнене. Ужгород, 2021. 598 с.
7. Тимочко Б. Зоологічна лексика в молдавсько-українських грамотах XIV–XV століть. *Волинь-Житомирщина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем*. 2015. Вип. 26. С. 102–108.
8. Харьковська О. Зоологічна лексика в діловій писемності XVII–XVIII ст.: лексико-етимологічний аналіз. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. 2025. Вип. 2 (54). С. 85–90. [https://doi.org/10.24144/2663-6840.2025.2.\(54\).85-90](https://doi.org/10.24144/2663-6840.2025.2.(54).85-90)

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Verkhratskyi, I. H. (1864–1879). Pochatky do ulozhennia nomenkliatury y termynolohyi pryrodopysnoi, narodnѣi [Beginnings to the compilation of nomenclature and terminology of natural history and folklore]. Lviv. Vol. 1–6. [in Ukrainian].
2. Hrytsak – Hrytsak, M. (2017). Materialy do slovnyka ukrainskykh hovirok Zakarpatskoi oblasti [Materials for the dictionary of Ukrainian dialects of the Transcarpathian region]. Iss. 1: A–B. Kyiv: KMM. 380 p. [in Ukrainian].

3. DLAZ – Dzendzelivskiy, Y.O. (1958–1993). *Linhvistychnyi atlas ukrainskykh narodnykh hovoriv Zakarpatskoi oblasti Ukrainy* [Linguistic Atlas of Ukrainian Folk Dialects of the Zakarpattia Region of Ukraine]: in 3 parts. Uzhhorod. Part I. 1958. Part II. 1960. Part III. 1993. [in Ukrainian].
4. ESUM – Etymolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy (1982–2012). [Etymological Dictionary of the Ukrainian Language]: In 7 vol. Kyiv. [in Ukrainian].
5. Pipash, Halas – Pipash, Yu., Halas, B. (2005). *Materialy do slovnyka hutsulskykh hovirok Kosivska Poliana i Rosishka Rakhivskoho raionu Zakarpatskoi oblasti* [Materials for the dictionary of Hutsul dialects of Kosivska Polyana and Rosishka in Rakhiv district, Zakarpattia region]. Uzhhorod. 266 p. [in Ukrainian].
6. SSk – Sabadosh, I.V. (2021). *Slovnyk zakarpatskoi hovirky sela Sokyrnytsia Khustskoho raionu* [Dictionary of the Transcarpathian dialect of the village of Sokyrnytsia, Khust district]. 2nd edition, amended. Uzhhorod. 598 p. [in Ukrainian].
7. Tymochko, B. (2015). *Zoolohichna leksyka v moldavsko-ukrainskykh hramotakh XIV–XV st.* [Zoological vocabulary in Moldovan-Ukrainian charters of the XIV–XV centuries]. *Volyn-Zhytomyrshchyna. Istoryko-filolohichnyi zbirnyk z rehionalnykh problem.* Iss. 26. Pp. 102–108. [in Ukrainian].
8. Kharkivska, O. (2025). *Zoolohichna leksyka v dilovii pysemnosti XVII–XVIII st.: leksyko-etymolohichnyi analiz* [Zoological vocabulary in business writing of the 17th–18th centuries: lexical and etymological analysis]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya: Filolohiia.* Iss. 2 (54). Pp. 85–90. [https://doi.org/10.24144/2663-6840.2025.2.\(54\).85-90](https://doi.org/10.24144/2663-6840.2025.2.(54).85-90) . [in Ukrainian].

Дата надходження статті: 30.01.2026

Дата прийняття статті: 13.02.2026

Опубліковано: 27.02.2026